

GLAGOLJICA I GLAGOLJAŠI U SALIMA

Ante Beverin, Jerolim Armanini i Mauricij Frka Petešić, *Glagoljica u Salima i saljsko pučanstvo kroz stoljeća*, Ogranak Matice hrvatske u Zadru, Zadar, 2015.

U svibnju 2015. godine izašla je knjiga *Glagoljica u Salima i saljsko pučanstvo kroz stoljeća* autora Ante Beverina, Jerolima Armaninija i Mauricija Frke Petešića u izdanju Ogranak Matice hrvatske u Zadru. Na 232 stranice osnovni tekst obogaćen je s 80-ak fotografija, popisom literature i izvora, popisom tablica, rječnikom manje poznatih riječi te tumačenjem različitih starih mjera i njihovih vrijednosti. Usto su priložene i ocjene knjige (koje su dali Ivica Vigato i Zdenko Milić) te životopisi autora. Ante Beverin i Jerolim Armanini autori su dobro poznati dugootočkoj, pa i široj javnosti: dosad je objavljeno devet njihovih knjiga i pet članaka, većinom tematski okupljenih oko Sali i Dugoga otoka. U pisanju i opremi njihove desete knjige pridružio im se Mauricij Frka Petešić, Saljanin sa stalnom adresom u Parizu, koji je također poznat po svom istraživačkom radu čije je rezultate objavljivao u časopisima poput *Matice*, *Zadarskog filatelista*, *Nove Hrvatske*, *Hrvatske revije* itd.

Ova knjiga sadrži 13 poglavlja osnovnoga teksta, a sa sažetkom, ocjenama knjige, popisom literature, popisom tablica, rječnikom manje poznatih riječi, poglavljem o različitim starim mjerama i njihovim vrijednostima te bilješkama o autorima sveukupno ima 20 poglavlja. Izdana je na visokokvalitetnom sjajnom papiru koji podupire izuzetnu kvalitetu pridodanih fotografija na kojima se nalaze prizori iz starije i novije saljske povijesti. Autori na početku knjige ističu da je povod pisanja ovakvoga djela 400. godišnjica početka pisanja crkvenih matičnih knjiga glagoljskim pismom (1613.). Iako se posljednjih godina brižno ažuriraju popisi glagoljskih spomenika u Zadarskoj nadbiskupiji (iz pera Pavla Kere), od posljednjega je popisa saljske glagoljske baštine prošlo preko 30 godina. Naime, Nedo Grbin još je 1981. u knjizi *Župa Sali: o 400. obljetnici dogradnje župne crkve svete Marije* popisao i opisao te fotografijama i crtežima obogatio popis saljskih glagoljskih spomenika.

U uvodnom poglavlju (str. 11–18) autori naglašavaju značenje glagoljaštva i popova glagoljaša kao kulturno-društvenoga fenomena, njihovu važnost kao kroničara svih aspekata ljudskih djelatnosti kroz stoljeća te zaslužne Saljane koji su glagoljske matice i ostale dokumente transliterirali na latinicu. Autori su se u sljedećim poglavljima služili prijepisima glagoljskih zapisa iz matičnih i ostalih knjiga koje su napravili don Riko Finka, don Rube Filipi i Nedo Grbin. Uvodnom poglavlju pridodane su i tablice ustavne i brzopisne glagoljice.

Sljedeće poglavlje, "Broj žitelja Sali" (str. 19–20), donosi podatke o kretanju stanovništva Sali za razdoblje od 1527. do 1840. te za razdoblje od sredine 19. stoljeća do početka 21. stoljeća, koji pokazuju tendenciju pada od 1967. godine. Slijedi poglavlje "Matične knjige" (str. 21–41), u kojem se iz crkvenih matičnih knjiga (matice krštenih, vjenčanih, krizmanih i umrlih) te dvije knjige *Libra od*

broja duš) daje pregled saljskih plemena¹ po stoljećima, broj saljskih žitelja po stoljećima i zaseocima, broj plemena mletačkoga, odnosno talijanskoga podrijetla (zanimljiv je podatak da od ukupnoga broj saljskih plemena tek 15 % otpada na obitelji talijanskoga podrijetla te da su se one većinom naselile u saljskom zaseoku Porat), prosječne životne dobi u 18., 19., 20. i 21. stoljeću, pregled saljskih muških i ženskih imena, ali i nadimaka, te broj obitelji sa šestero i više djece, broj vanbračne djece itd. Svi su podatci izloženi u tablicama pa su vrlo pregledni. Također se daje popis povremenih žitelja Sali kroz stoljeća.

U četvrtom poglavlju, pod naslovom "Ostale glagoljske knjige i zapisi"² (str. 47–140), daje se popis do danas poznatih glagoljskih knjiga i natpisa iz Sali i u Salima, a posebna se pozornost daje i prijepisima *Libra braće Svete Marije*, koje su načinili don Riko Finka i Nedo Grbin. U suradnji s obitelji pokojnoga Nede Grbina te sa Zavodom za povijesne znanosti HAZU u Zadru autori su konzultirali njegov prijepis ove vrijedne glagoljske knjige te onaj koji je načinio don Riko, dobivši tako cjelovitu transliteraciju. *Libar* je pisan od 1564. do 1804. godine, a u njemu se nalazi mnoštvo zapisa (pisalo ga je preko 40 ruku) iz saljske povijesti jer je Bratovština svete Marije djelovala kao oblik svjetovne vlasti u selu pa su se u *Libar* unosili svi važniji događaji u kojima su sudjelovali Saljani. Iz mnoštva zanimljivih zapisa doznajemo o svećenicima župnicima, crkvama i njihovim gradnjama i opremi, o zabrani ribolova subotom te općenito o ponašanju ribara, davanjima Crkvi od poljoprivrede i ribarstva, održavanju župne crkve svete Marije, o Saljanima galijotima na turskim i mletačkim galijama, o umrlim svećenicima, uskocima, gusarima koji su napadali Sali, nasilnim smrtima, prirodnim nepogodama i ostalim svjetovnim događanjima.

Popisu glagoljskih rukopisa pridodan je i relativno nedavno pronađen glagoljski kvateran don Bože Končića, saljskoga svećenika koji je bio župnik Radošinovaca, gdje je napisao ovaj kodeks računa te župe, a mnogi se zapisi u kvateranu dotiču Sali i Saljana. Pridodani su i podatci pronađeni u *Libru lašov*, čiji prvi zapis potječe iz 1658., a ostavštine župniku i kapelanu (koje čine sadržaj ovoga teksta) pisane su brzopisnom glagoljicom. Za svaki se sljedeći glagoljski rukopis daje kratak opis i komentar o sadržaju. Slijedi popis epigrafskih spomenika s novim fotografijama očuvanih natpisa koje je načinio Mauricij Frka Petešić. Na kraju poglavlja autori daju izvratke iz bilježnice don Rika Finke. Don Riko je u svojoj bilježnici, osim prijepisa *Libra braće Svete Marije*, na preko 400 stranica zapisao više i manje značajne događaje iz saljske povijesti prema zapisima, ali i usmeno predaji svojih suvremenika od početka 19. do sredine 20. stoljeća. Ti zapisi tematski su vrlo različiti pa se odnose, između ostaloga, na rođenja i smrti stanovnika Sali, gradnju različitih objekata u mjestu, nesretne slučajeve, pojavu gladi i španjolske groznice te popise poginulih Saljana u Prvome svjetskom ratu.

U petom poglavlju, pod naslovom "Crkve i crkvice u Salima i oko njih" (str. 141–152), donosi se popis saljskih crkava, to jest crkava u kojima su saljski svećenici vršili službu Božju. Uz svaki opis pridodane su i nove fotografije.

¹ Kao što sami autori naglašavaju, pojam pleme koristi se za sve žitelje istoga prezimena.

² Autori su u prethodnom poglavlju podatke izvukli iz matičnih knjiga pisanih glagoljicom, a ovdje se obrađuju i drugi glagoljski tekstovi.

U sljedećem, šestom poglavlju ("Bratovštine", str. 153–156) dan je popis svih bratovština, s tim da se daje razdioba na seosko-crkvene, svećeničke i crkveno-vjerske bratovštine koje su postojale ili i danas postoje u Salima. Sedmo i osmo poglavlje ("Svećenici rodom iz Sali", str. 157–164 i "Župnici parohijani Župe Sali", str. 165–168) donose popise svih svećenika koji su rođeni u Salima te su obnašali službu u rodnom mjestu ili gdje drugdje te onih koji su u Sali došli službovati iz drugih krajeva.

U sljedećim se poglavljljima autori okreću poljoprivredi u Salima, pa u devetom poglavlju, naslovljenom "Posjednici saljske *intrade* (zemljišta) kroz vjekove" (str. 169–178), daju popis saljskih posjeda kroz vrijeme, posebno se osvrćući na problematiku vezanu uz zakladu Zmajević. U sljedećem poglavlju, pod naslovom "Poljoprivredne i zemljišne površine u prošlosti" (str. 179–180), daje se pregled saljskih zemljišnih površina prema katastarskim izvadcima s početka 20. stoljeća i pregled kultura koje su na njima uspijevale.

U jedanaestom poglavlju ("Položaji *di se Gospi klanja* i počivalice oko Sali", str. 181–184) autori govore o jednom zanimljivom saljskom običaju, a to je klanjanje Gospi na različitim lokacijama oko mjesta Sali. Gospi se klanjalo kada se odlazilo na udaljena imanja, i to na posebnim mjestima, vidilicama, odakle se vidjela seoska župna crkva svete Marije. Autori donose popis mjesta *di se Gospi klanja*, kao i kartu na kojoj su ona označena. Kraj položaja *di se Gospi klanja* Saljani su tijekom vremena podignuli tzv. počivalice, široke i visoke zidove od naslaganoga kamenja (*mocire*), na koje su žene, kad bi se vraćale iz *intrade*, mogle položiti teret koji su nosile na glavi (poglavito drvo koje su nosile kući za ogrjev; tako složeno drvo, sačinjeno od grma *smrdele*, nazivalo se *brime* i moglo je težiti 20, pa čak i 30 kg). Uz sam zid napravljena su i sjedišta (*seje*) za odmor. Sve lokacije počivalica donesene su na karti na kojoj su i položaji *di se Gospi klanja*.

Knjiga se nastavlja poglavljem "Meštri, zanati i obrt u Salima kroz vjekove" (str. 185–190), u kojem je dan pregled zanimanja koja se spominju u *Libru braće Svete Marije* i raznim maticama. Zaključno poglavlje, pod naslovom "Pregled broja žitelja Sali za kraj 20. i početak 21. st." (str. 191–200), daje usporedni prikaz broja žitelja 1976. i 2012. godine, životnu dob žitelja prema podacima iz popisa stanovništva 1991., 2001. i 2011. godine, broj stalnih žitelja u Salima, broj Saljana u inozemstvu i ostale zanimljive podatke o kretanju stanovništva mjesta Sali.

Slijede "Sažetak" (na hrvatskom, francuskom i engleskom jeziku, str. 201–210), "Ocjene knjige" (str. 211–214), "Literatura i izvori" (str. 215–216), "Popis tablica" (str. 217–218), "Rječnik manje poznatih riječi" (str. 219–224), "Različite stare mjere i njihove vrijednosti" (str. 225–230) te "Bilješke o autorima" (str. 231–232).

Zaključno, ova knjiga svojim sadržajem nadilazi dan joj naslov jer se u njoj nalaze raznovrsni podatci vezani za prošlost Sali, od njegove pisane kulture, vjerskih običaja, poljoprivrede i ribarstva do kretanja stanovništva, a sve to za razdoblje od nekoliko stotina godina. Vrijedni su i izvadci iz glagoljskoga *Libra braće Svete Marije*, koji ne samo da donose povijesne podatke, već zadiru u etnologiju, onomastiku, demografiju i druge srodne znanosti. Opremljena vrlo kvalitetnim fotografijama ne samo samoga mjesta Sali, već i listova iz različitih glagoljskih kodeksa te važnih dokumenata, ova je knjiga i vizualno privlačna

jer fotografije odlično nadopunjavaju osnovni tekst. Ovo, uz vrijedne statističke podatke izvedene iz različitih izvora, čini knjigu *Glagoljica u Salima i saljsko pučanstvo kroz stoljeća* vrijednim doprinosom u istraživanju, proučavanju, ali i očuvanju glagoljskih spomenika iz Sali na Dugom otoku.

Ivana Petešić Šušak